

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОСЕРЕДКІВ ШІСТДЕСЯТНИКІВ У ЗБЕРЕЖЕННІ ІСТОРИЧНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В 60-Х РОКАХ ХХ СТ.

Позитивні зрушення в суспільно-політичному житті та духовній сфері, покликані до життя процесом десталінізації радянського суспільства, сприяли появі нового покоління інтелігенції - шістдесятництва, соціальна активність якого припала на кінець 50-х - початок 60-х років - в епоху, яка за висловом філософа Ю.Шрейдера дала ледь не перші паростки свідомого індивідуума, особистої свободи, незалежної від панівної ідеології.

Пошуки "правди і чесної позиції", "власної індивідуальності", нової літературно-мистецької форми, "протистояння молодих творчих сил офіційній літературі" згодом переросли в нерегламентовані культурно-просвітницькі акції, спрямовані на захист національної спадщини українського народу. Це засвідчують свосерідні вогнища українофільства, які існували в Києві, в інших регіонах України.

Діяльність одного з них нерозривно пов'язана з Клубом творчої молоді "Сучасник", який виник у Києві наприкінці 1959 року і відразу об'єднав навколо себе свіжі національно-свідомі творчі сили столиці.

Багато зусиль для організації та діяльності Клубу доклали його президент - молодий талановитий режисер Лесь Танюк, письменник і критик Станіслав Тельнюк, митці нового покоління Галина Севрук, Людмила Семикіна, Алла Горська, Орест Біляшівський, журналістка Надія Світлична. За свідченням Леоніда Плюща з цього клубу вийшла більшість київських патріотів-опозиціонерів².

Як довідуємось з документальних матеріалів клуб "Сучасник" відвідувала молодь самих різноманітних верств. Постійна аудиторія становила декілька сот чоловік. Хоча деякі заходи збирали значно більше осіб.

Важливо, що діяльність Київського клубу виходила значно далі за межі кімнати №13 Жовтневого палацу культури і навіть одного з найбільших залів столиці України. Члени клубу йшли безпосередньо в студентські аудиторії, трудові колективи, шукали і знаходили своїх однодумців. Одним з провідників ідей "Сучасника" в Київському медичному інституті став студент Микола Плахотнюк. За його безпосередньою участю 23 березня 1963 року в актовому залі медінституту ім.О.Богомольця був проведений вечір поезії, на якому виступали Василь Симоненко, Ірина Жиленко,

Микола Вінграновський, Микола Сингаївський, Микола Холодний, Віталій Коротич. Того дня мало хто думав, що через дев'ять місяців - 23 грудня 1963 р. поезія В.Симоненка знову звучатиме зі сцени залу медінституту, але вже на дев'ятини його смерті і у виконанні найбільших друзів - Михайлини Коцюбинської, Ірини Жиленко та ін.

Жалобний вечір у Київському медінституті, на якому слово про поета виголосили Іван Світличний та Євген Сверстюк, змусив замислитись викладачів і студентів щодо власної приналежності до великої і високо культурної нації, чий духовний доробок є невід'ємною складовою світової загальної людської скарбниці³.

Аналогічні заходи відбувалися і в інших організаціях, установах, навчальних закладах Києва. Глибокі за змістом, вони значною мірою сприяли формуванню національної самосвідомості самих різних поколінь.

Своєрідним викликом системі стали проведені активом клубу "Сучасник" вечори пам'яті драматурга М.Куліша, оголошеного в 30-ті роки ворогом народу і до початку 60-х років офіційно нереабілітованого. Завдяки ентузіастам для киян вперше зазвучало ім'я видатного новатора української сцени Л.Курбаса, чие коротке і талановите життя обірвалося на Соловках.

Предметом спеціального розгляду в ЦК Компартії України став вечір, присвячений 50-річчю з дня смерті Лесі Українки, організований радою клубу "Сучасник" дирекцією Київської філармонії та Українським театральним товариством 31 липня 1963 р. у Першотравневому парку м.Києва. Згаданий захід організований всупереч волі Київського обкому партії і тому проходив за програмою, яка значно відрізнялася від подібних акцій.

Головний доповідач І.Дзюба, звертаючись до творчості великої поетеси зумів розкрити всю трагедію українського народу, який протягом віків поступово втрачав рідну мову, відлучався від національної культури і, як наслідок, втрачав власну ментальність. Разом з ним організаторами та учасниками несанкціонованого вечора були артистка Укрконцерту Тетяна Цимбал, наукова співробітниця Інституту літератури М.Коцюбинська, літератори І.Драч, С.Тельнюк, М.Вінграновський, І.Жиленко.

Навіть зважаючи на те, що в проведенні вечора, як відзначили відділ науки і культури та ідеологічний відділ ЦК КПУ "...не було нічого антирадянського", вищеозначений захід було розцінено як спробу "купки анархістської молоді протиставити себе широкій громадськості..., як спекуляцію на радянських демократичних порядках"⁴.

Стосовно ж "демократичних порядків", то ця теза не може викликати певного сумніву, оскільки завідувачі відділів Г.Шевель та Ю.Кондуфор, уникаючи відкритих дискусій, пропонували вищому політичному керівництву України "...вжити адміністративних та організаційних заходів щодо І.Дзюби, який ігнорує будь-яку критику громадськості на його адресу і дедалі більше в своїй діяльності і поведінці проявляє національну обмеженість, чим завдає шкоди вихованню творчої молоді в душі дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму"⁵.

Серед інших заходів Київського клубу творчої молоді було проведення вечорів пам'яті Т.Шевченка, І.Франка, інших пасторів українського народу і створення оригінального, так званого студентського міжвузівського фольклорного історичного мандрівного хору "Жайворонки", що зумів донести до слухачів всю неповторність української пісні⁶.

До глибини народної культури привернула красназнавча експедиція, проведена активом клубу "Сучасник" навесні 1963 р. під керівництвом видатного мистецтвознавця Григорія Логвина. Вона дозволила ознайомити з пам'ятками історії та культури за маршрутом: Житомир-Новоград-Волинський-Острогож-Кременець-Почаїв-Тернопіль-Кам'янець-Подільський-Хотин-Хмельницький, з'ясувати стан їхньої охорони тощо. Крім того, зустрічі членів "Сучасника" з молоддю численних міст і сіл збуджували громадську активність останніх, їх зацікавлення широким колом суспільних і культурних проблем⁷.

Цілком очевидно, що подібні форми роботи аж ніяк не вкладалися в попередні визначені схеми, не відповідали тим ідеологічним вимогам, які висувалися перед ним як партійним керівництвом, так і безпосереднім куратором - київським комсомолом. Незважаючи на відсутність будь-якого серйозного приводу, Київський клуб творчої молоді "Сучасник" було розпущено, а його активні члени зазнали серйозних переслідувань з боку владних структур. Щоправда, дещо пізніше, 1965 року, були спроби створити в Києві дискусійний клуб, однак, вже після двох дискусій ("Про мораль і прогрес" та "Про роль та науку") його офіційні організатори усвідомили безперспективність своїх задумів⁸.

Не знаходили необхідної підтримки з боку партійних, радянських, комсомольських органів і творчі студії при вищих навчальних

зкладах, в науково-дослідних інститутах, видавництвах тощо. Одна з них, очолювана Дмитром Білоусом, що діяла при республіканському видавництві "Молодь" не витримала випробування часом, очевидно, саме за того, що в складі її активу були ті ж "сумнівні особи" - Ірина Жиленко, Микола Холодний, Григорія Тименко, Віктор Могильний та ін.⁹

Ліквідувавши Клуб творчої молоді "Сучасник", який піддавався хоча б якомусь контролю, владні структури з великим запізненням зрозуміли свою помилку, оскільки молодіжні об'єднання продовжували діяти в неформальній обстановці. Так, не розпрощався із своїми задумами актив Київського клубу "Сучасник". Іван Світличний та Іван Дзюба безпосередньо в робітничому гуртожитку в Дарниці проводили вечір, присвячений пам'яті В.Симоненка, в майстерні Алли Горської та на приватних квартирах читали лекції з естетики та історії культури, організовували зустрічі з молоддю безпосередньо на філологічному факультеті КДУ¹⁰.

Як ці, так і інші заходи, були досить багатолюдними. Зокрема, на вечір, присвячений творчій індивідуальності О.Довженка, проведений в листопаді 1964 р. в майстерні А.Горської, зібралось близько 50 осіб, які з великим інтересом заслухали виступи Д.Павличка, Є.Сверстюка, І.Драча¹¹.

Глибоким змістом був наповнений вечір пам'яті Т.Шевченка, який відбувся на квартирі Р.Корогодського. Своїми думками щодо творчості поета обмінялись І.Дзюба, Є.Сверстюк, М.Коцюбинська, Л.Плющ¹².

Молодіжні об'єднання - явище, характерне не лише для Києва, а й для інших великих культурних центрів України. Зокрема, у Львові активно і цілеспрямовано діяв молодіжний клуб "Пролісок", очолюваний Михайлом Косівим. Увагу громадськості привернув проведений у другій половині березня 1964 року з ініціативи активістів клубу Михайла Гориня, Ярослави Зваричевської та інших, вечір присвячений 150-річчю з дня народження Великого Кобзаря¹³. Хоча сценарій вечора було взято з офіційних джерел, організатори зуміли під час його проведення створити таку атмосферу, яка змусила замислитись усіх присутніх не лише про витоки творчості національного генія, а й провести певні аналогії з становищем України у складі радянської імперії.

Клуби творчої молоді, молодіжні об'єднання під прийнятними назвами діяли також у Придніпровську Дніпропетровської області, Одесі, інших культурних центрах України. Всі вони зіграли важливу роль у духовному розкріпаченні не лише молоді, а й старших поколінь, дали можливість усвідомити тисячам наших співвітчизників власне місце в суспільно-політичному і культурному процесі.

Необхідно відзначити, що сам факт переслідування різноманітних молодіжних об'єднань, їх закриття, застосування каральних заходів щодо активу стали певним стимулом для формування опозиційних настроїв серед української інтелігенції, інших верств населення, оскільки наочно показували ставлення правлячого режиму до процесу національного відродження, розкривали його антигуманний характер.

Протягом 60-х років осередками вільнодумства залишались різноманітні літературно-мистецькі заходи, здійснені за ініціативою або при підтримці творчих спілок, громадських організацій. причому рік у рік порядок їх проведення значною мірою ускладнювався. Центральний та місцеві органи партійного керівництва намагалися тримати в полі зору кожну індивідуальність відновляючи їй у праві на власну думку, власне судження, якщо вони розходились з офіційно прийнятою точкою зору. Кожний випадок, що виходив за установлені жорсткі рамки, викликав ланцюгову реакцію з боку владних структур з самими непередбаченими наслідками.

Не дуже тривалий час діяв у Києві самодіяльний етнографічний хор "Гомін", заснований 1968 року за участю кандидата мистецтвознавства Леопольда Яценка. Об'єднані в цьому колективі любителі народної пісні, - як визнав сам Л.Яценко, - поставив своєю завданням відродити народні звичаї та свята, веснянки, купальські розваги, колядки, щедрівки, весільну обрядовість та інші. Хоча колектив зароджувався стихійно і базувався виключно на ентузіазмі самих учасників, їх підхопила наукова творча молодь, студенти київських вузів. Юнаки і дівчата самі дбали про народне вбрання до свят, художнє оформлення виступів¹⁴.

На відміну від інших подібних колективів, "Гомін" вирізнявся тим, що не готував звичайних концертів для сцени, а виходив з веснянками чи купальськими піснями на природу в органічне для таких творів середовище. Часто до ансамблю приєднувались групи гуляючих і тоді виступи ансамблю виливались у яскраві народні гуляння¹⁵.

Широка популярність вищезгаданого колективу, глибоко народний характер його заходів стали перепорою для подальшої діяльності ентузіастів. Останніх, здебільшого в офіційних довідках, представляли як купку українських націоналістів, "що сіють своїми виступами міжнародну ворожнечу". Парторг факультету журналістики КДУ Рубан прямо називав "Гомін" підпільною організацією¹⁶.

Однак, проаналізувавши склад "Гомону", можна віднести, що в ньому були представлені найширші верстви населення Києва, працівники різноманітних установ, трудових колективів, творчих спілок. Серед них - інститутів Академії наук України, Української

сільськогосподарської академії, Київського університету, Київського інституту іноземних мов, політехнічного інституту, заводів - "Більшовик", "Комуніст", ім.Артема, ім.Дзержинського, ряду видавництв, середніх спеціальних навчальних закладів, шкіл, музеїв. В процентному співвідношенні склад "Гомону" можна охарактеризувати приблизно таким чином: наукова, творча, технічна інтелігенція - 69%, студентство - 20%, робітники - 11%. Таким чином, за своїм представництвом і кількістю учасників (до 80 чоловік) ансамбль "Гомін" міг вважатися одним з чи не найважливіших осередків відродження національної культури не лише Києва, а й України в цілому.

Очевидно, саме це і найбільше бентежило політичне керівництво і відповідні підрозділи спецслужб, які зробили все, щоб всіляко принити діяльність "Гомону" дискредитувати його в очах громадськості. Самвидавський журнал "Український вісник" нарахував близько 40 випадків, коли учасники хору зазнавали переслідувань за місцем роботи, навчання, в партійному і комсомольському порядку¹⁷. З членів Спілки композиторів України був виключений і керівник колективу Леопольд Яценко. Збентежений таким перебігом подій, в своїй заяві на ім'я голови ревізійної комісії Спілки композиторів України М.Михайлова він писав: "Мені ніхто не доручав організовувати хор і влаштовувати народні свята. Це я робив за власним бажанням на громадських засадах, розуміючи це як свій обов'язок перед рідним народом та його культурою. Хтось, можливо, після мене зробить краще. Справа нова й нелегка, не обійшлося, мабуть, і без помилок.

Та, якщо я не заслужив за свою працю нічого іншого, крім виключення зі Спілки композиторів, це дуже сумно. Виходить, що й уся справа, яку я робив, також нічого не варта, крім осуду. В кожному разі нашому керівництву вона не потрібна"¹⁸.

На підтримку Л.Яценка виступили діячі культури, однак Спілка композиторів в даному випадку виявила "виняткову принциповість".

Виявлені нами документи, яскраво підтверджують думку про те, що в середовищі шістдесятників були наявні сили, зорієнтовані на збереження культурних національних цінностей, які активно і послідовно протидіяли політиці русифікації України.

Прагненням прилучити до глибин національної історії та культури, усвідомленням необхідності широкої пропаганди багатовікової спадщини широкі верстви населення, в тому числі і молодь обумовлені кроки шістдесятників по створенню неофіційних культурних центрів. Діяльність одного з них нерозривно пов'язана з іменем талановитого скульптора, музейника Івана Гончара. Голова Комітету державної

безпеки при Раді Міністрів УРСР В.Нікітченко неодноразово повідомляв ЦК КП України Міністерство культури республіки про те, що "приватну збірку українського народного мистецтва в будинку скульптора І.М.Гончара... систематично відвідують націоналістично настроєні елементи, які використовують своє перебування там для ідеологічного впливу на відвідувачів"¹⁹.

Не отримала схвалення з боку радянської влади і функціонування етнографічного музею з писанками, вишиванками, різьбленням в будинку священника села Космач Косівського району Івано-Франківської області Василя Романюка (згодом патріарха Київського і всієї Руси-України Володимира)²⁰.

Заради справедливості потрібно зазначити, що завдання збереження української культурної спадщини і введення її в широкий обіг вирішувались не лише засобами створення самодіяльних колективів, неофіційних музеїв, неформальних об'єднань. Національно-свідомі сили з когорти шістдесятників використовували для цього наявні в республіці офіційно зареєстровані громадські організації. Так, з утворенням в другій половині 60-х років Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, цілий ряд авторитетних

наукових працівників, діячів культури, краєзнавців-аматорів взяли найактивнішу участь у формуванні його республіканського, обласних, міських та районних правлінь, відповідних секцій і комісій.

Активно співпрацювали з Товариством охорони пам'яток автор "Собору" Олесь Гончар, невтомний ентузіаст музейної справи Іван Гончар, історики Михайло Брайчевський, Олена Апанович, Олена Компан, архітектор Григорій Логвин та багато інших. Завдяки зусиллям цих та інших патріотів української культури вдалося поставити на порядок денний питання спорудження меморіалу на о.Хортиця, увічнення пам'ятних місць з історії українського козацтва, музеєфікацію пам'яток Чигирин, Суботова та Холодного Яру, будівництва унікального етнографічного музею під відкритим небом поблизу м.Києва²¹.

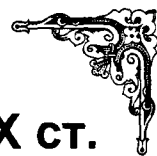
Позитивно оцінюючи діяльність національно-культурних осередків шістдесятників спрямовану на збереження історичної спадщини українського народу, необхідно відзначити і те, що рух шістдесятників сприяв вихованню цілої плеяди борців, що відкрито виступили проти правлячого тоталітарного режиму в Україні.

Олег Бажан

- 1 Шрейдер Ю. Двойственность шестидесятых// Новый мир.-1992.-№9.-С.
- 2 Алексеева Л.М. История инакомыслия в СССР.- Новейший период.-Вильнюс-Москва, 1992.-С. 13.
- 3 Науковий архів Міжнародного науково-просвітницького товариства "Меморіал" (далі - НА "Меморіалу").-Ф. 103, папка "Психіатрія".-С. 108.
- 4 Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України).-Ф. 1, оп. 24, спр. 5653.-Арк. 24.
- 5 Там само.-Арк. 29.
- 6 Алексеева Л.М. Вказ.праця.-С. 13.
- 7 НА "Меморіалу".-Ф. 103, папка "Психіатрія".-Арк. 111.
- 8 Там само.-Арк. 108.
- 9 Там само.
- 10 Державний архів Служби безпеки України (далі - ДА СБУ).-Спр. 68805.-ФП, т. 4.-Арк. 138, 148.
- 11 Там само.-Спр. 69260-ФП, т. 6.-Арк. 108-110.
- 12 Архів УСБУ по Львівській обл.-Спр. П.-2650, т. 1.-Арк. 9; т. 2.-Арк. 329-331.
- 13 ДА СБУ.-Спр. 68805-ФП, т. 4.-Арк. 138, 148.
- 14 Там само.-Спр. 69260-ФП, т. 4.-Арк. 120.
- 15 Український вісник.-Париж-Балтимор, -1972.-Вип. IV.-С. 129.
- 16 Там само.-С. 130.
- 17 Там само.
- 18 ДА СБУ.-Спр. 69260-ФП, т. 14.-Арк. 127.
- 19 ЦДАГО України.-Ф. 1, оп. 25, спр. 183.-Арк. 177.
- 20 Архів УСБУ по Івано-Франк. обл.-Спр. 10123-П, т. 1.-Арк. 29-30, 253.
- 21 Данилюк Ю.З. Відроджуючи сторінки минулого//Збережемо твою славу.-К., 1997.-С. 8.

СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО РУХУ ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ РІДНОЇ МОВИ У 60Х-80Х ХХ СТ.

Дослідження питань, пов'язаних із зародженням і діяльністю громадського руху за збереження рідної мови, як протидії політиці русифікації України у 60х-80х рр. має велике наукове значення. В умовах незалежності України це дає можливість виявити шляхи до фор-

мування громадянського спокою в багатонаціональній державі, якою є Україна. З іншого боку, вивчення процесів, пов'язаних із протидією русифікації України, показує вклад української інтелігенції у закладення підвалин незалежності своєї держави, збагачує історичну